

УДК: 811.112.2:81 343.612.2

МЕТАФОРА ЯК СТИЛЕТВІРНИЙ ПРИЙОМ У ПРИТЧІ ФРІДРІХА НІЦШЕ “ALSO SPRACH ZARATHUSTRA”

Федоренко Л. В.

Запорізький національний університет

Стаття присвячена дослідженню метафори як стилістичного прийому і засобу вторинної номінації, аналізу її основних функцій в тексті притчі. Метафора є атрибутом індивідуально-авторської картини світу.

Ключові слова: метафора, функція, індивідуально-авторська картина світу, притча, стилістичний прийом.

Федоренко Л. В. Метафора как стилеобразующий прием в притче Фридриха Ницше “Also sprach Zarathustra”. Статья посвящена исследованию метафоры как стилистического приема и как средства вторичной номинации. Метафора является атрибутом индивидуально-авторской картины мира.

Ключевые слова: метафора, функция, индивидуально-авторская картина мира, притча, стилистический прием.

Fedorenko L. V. Metaphor as a style forming tool in the parable “Also sprach Zarathustra” by Friedrich Nietzsche. This article presents a systematized study of metaphor both as a stylistic device and a means of indirect nomination. Metaphor is an indispensable element that reveals the author’s individual worldview.

Key words: metaphor, the author’s individual worldview, parable, stylistic method.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Фрідріх Ніцше назавжди увійшов до складу видатних постатей світової культури за свої філософські ідеї, які мали певний вплив на історичний розвиток людства і становлення світосприйняття багатьох авторів. Протягом останніх десятиліть до себе привертала увагу особа видатного письменника і мислителя Ф. Ніцше, але переважно як філософа. Цей бік його творчості продовжують активно досліджувати вітчизняні науковці, такі як Базалук О. О. [1], Захарчук О. Ф. [6], Ледницький Д. Д. [8], Лозниця С. А. [9], Павлишин Л. Г. [10], в роботах яких розглядається насамперед феномен життя та нігілізму, естетика ніцшеанства, принципи розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті розглянута, насамперед, лінгвістична площина його творчості, де **об’єктом** дослідження виступає притча “Also sprach Zarathustra”, для якої типовою є метафоризація. Лінгвістична наука сьогодення приділяє достатньо уваги такому феномену як метафора, яка є **предметом** нашої наукової розвідки. Наприклад, Євенчук О. Г. [4] аналізує механічну метафору, Жаботинська С. А. [5] виділяє синтаксичну метафору, Бровченко І. В. [2] аналізує концептуальну метафору тощо. Метафора також розглядається авторами як засіб створення іронії [13], як структурний елемент твору [7], метафори-біблеїзми [3] і т.ін.

Актуальність роботи зумовлена вивченням метафори як типового стилетвірного засобу в творі Ф. Ніцше “Also sprach Zarathustra”, а також як засобу репродукції індивідуально-авторської картини світу.

Мета статті: під час дослідження стилістичних особливостей притчі виявити функційні характеристики метафори як основного стилістичного прийому Ф. Ніцше, що є структурним елементом авторської картини світу у творі “Also sprach Zarathustra”.

© Федоренко Л. В. Метафора як стилетвірний прийом в притчі Фрідріха Ніцше “Also sprach Zarathustra”

Фрідріх Ніцше цілком у дусі свого твору вважав його напрочуд корисним для людства і писав: «Я пишаюсь тим, що в десятих реченнях можу виразити те, для чого одним знадобилося б написати цілу книгу, а іншим, мабуть, не вистачило б і книги. Я дав людству одну із найбільш глибоких книг, якими воно коли-небудь, володіло, а саме мого Заратустру...» (пер. наш). Ця думка передає глибину і стислу форму притчі, бо ж сам автор дає виразну характеристику свого стилю і настанову на пошуки особливостей використання мовних засобів, які дозволяють реалізувати авторську ідею саме у тексті притчі. До слова, притча – це невелика розповідь, що алегорично розкриває який-небудь важливий моральний, естетичний, філософський принцип [11, 216]. Для творів Ф. Ніцше властива «недовіра» до слова, яка послідовно розвивалася на всіх етапах його творчої біографії, і окреслила відхід у велику фрагментарність словесного оформлення думки в найбільш пізніх творах філософа.

Виклад основного матеріалу дослідження. У широкому розумінні метафора – це найпродуктивніший креативний засіб збагачення мови, своєрідний вияв мовної економії, семіотична закономірність, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, нерідко уподібнені їй у якомусь відношенні [12, 388]. Уподібнення та асоціативні зв'язки полягають в основі засобу вторинної номінації. Багато з асоціацій краще розглядати як просте розширення значення, оскільки вони не ґрунтуються на зв'язку між двома системами концептів. Визначити асоціацію як аналогію було б недостатньо: зміни значення часто контекстуально обумовлені, а іноді взагалі містять евристичний елемент і не піддаються раціональному поясненню.

Аналізуючи метафору у притчі, виділяємо такі її функції як-от: *прагматична, експресивна, образна, естетична, пізнавальна*. *Прагматична* функція дозволяє говорити про відношення автора до означуваного предмета чи явища або до метафоричної номінації у художньому тексті і метафоризації як процесу створення авторської картини світу. Інтерес до *пізнавальної* функції пов'язував дію метафори не просто з іменами, а з тим, що традиційно позначалося досить розпливчастим терміном «значення». Адже пізнання припускає, що слова повинні слугувати засобами опису світу.

Експресивна функція метафори викликає емоційні реакції і впливає на емоційну сферу адресата. Відображення емоцій у мовних сутностях виступає як один із параметрів експресивної функції, що має безпосередній стосунок до семантики експресивно-зabarвлених номінативних одиниць, а також до їхньої метафоричної природи, оскільки очевидно, що переважна більшість експресивно-зabarвлених слів – продукт метафоричного творення змісту.

У стилістиці метафору прийнято ототожнювати з *персоніфікацією, метафоричним порівнянням, синестезією та алегорією*. У контексті нашої роботи надаємо детальне пояснення цих понять, з огляду на те, що для досліджуваного твору характерним є їх часте застосування.

Вихідним пунктом для алегоризації слугує абстрактне поняття чи узагальнене уявлення, для якого адресат знайшов конкретний опис. Алегорія – символічна передача змісту шляхом співвіднесення абстрактного поняття з якимсь конкретним образом при використанні його найменування [12, 23].

Метафоричне порівняння, в свою чергу, розуміємо як поняття відмінне від метафори тільки за формою: у випадку логічного порівняння подібність затверджується, а у випадку метафоричного – мається на увазі. Порівняння абстрактних понять в притчі найчастіше відбувається за допомогою прийменника "als", наприклад, "*Böseres tatet ihr mir, als aller Menschen-Mord ist*" (*Йому спричиняють найгірше, наче масова загибель всіх людей*).

Вихідним пунктом виникнення символу, на протигагу алегорії, є конкретне явище дійсності (найчастіше це рослини, тварини, рідше людина). За основу символу використовують і соціальні явища. Отже, символ виступає як значеннєвий знак, як конкретне визначення абстрактного поняття.

В еволюції образу-символу простежуємо тенденцію до збільшення значеннєвого обсягу. Образи-символи з порівняно невеликим обсягом (викриття індивідуальних вад, жорстокість

інституту влади) можна сформулювати за допомогою конкретних алегоричних персонажів, що мають ті ж ознаки. Для збільшення обсягу образу-символу використовують уведення абстрактних персонажів поряд із конкретними, абстрактні назви, схематизацію, символізацію персонажів, назву сюжету, а також його ієрархічність.

Зважаючи на зазначені вище функції метафори, виділяємо такі функційні типи мовної метафори:

1) *номінативна метафора* (власне перенос назви), що з’являється в результаті заміни одного дескриптивного значення іншим та омонімії;

2) *образна метафора*, що народжується внаслідок переходу ідентифікуючого (дескриптивного) значення в предикатне, і слугує розвитку синонімічних засобів мови;

3) *когнітивна метафора*, що виникає в результаті зрушення в сполучуваності ознакових слів (переносу значення) і утворює полісемію;

4) *генералізуюча метафора* (як кінцевий результат когнітивної метафори), що стирає в лексичному значенні слова межі між логічними порядками, і стимулює виникнення логічної полісемії.

Прийнято розрізняти метафоризацію *загальномовну* й *індивідуально-авторську*. Під загальномовною метафоризацією маються на увазі ті переносно-фігуральні значення, що широко існують у розмовній мові народу. Ця метафоризація стійка, характерна для усіх носіїв мови. Своєрідність індивідуально-авторської метафоризації полягає в тому, що вона створюється лише в контексті художніх творів і має автора та стилістичний паспорт.

Однак протиставлення загальнонародного й індивідуального в царині метафоризації умовне і відносне. Кращі зразки індивідуально-авторської метафоризації виявляються глибоко народними, вони виправдані становленням національної мовної культури і закономірностями розвитку значенневої структури слів і висловів.

Наприклад, метафора “*Baum am Berge*” (дерево на горі) символізує людину, яка прагне перевершити саму себе й інших, але “*Je mehr er hinauf in die Höhe und Helle will, um so stärker streben seine Wurzeln erdwarts, abwärts, in’s Dunkle, Tiefe, – in’s Böse*”, тому, що точить її задрість.

З невичерпною критикою нападає Заратустра на проповідників смерті, а, отже на проповідників християнської моралі. Ця лінія проходить через увесь твір і є одним із головних філософських принципів Ф. Ніцше. “*Seht mir doch diese Überflüssigen! Sie stehlen sich die Werke der Erfinder und die Schätze der Weisen: Bildung nennen sie ihren Diebstahl – und Alles wird ihnen zu Krankheit und Ungemach!*”. Тут *Überflüssigen* («зайві люди») – це ті, для кого вигідне державотворення, адже під його прикриттям вони привласнюють собі працю і славу інших. У такий спосіб автор порівнює культуру з крадіжкою. “*Zu stolz bist du mir dafür, diese Naschhaften zu todten. Hute dich aber, dass es nicht dein Verhängniss werde, all ihr giftiges Unrecht zu tragen!*” Тому автор застерігає творців проти «зайвих людей».

“*Unzählbar sind diese Kleinen und Erbärmlichen; und manchem stolzen Baue gereichten schon Regentropfen und Unkraut zum Untergange*”. Це висловлення Заратустри є попередженням дійсним геніям, що повинні стояти осторонь від мирської метушні, тому що комедіанти і базарні мухи отруюють кожен більш-менш гідний здобуток.

“*Dass ihr doch wenigstens als Tiere vollkommen waret! Aber zum Tiere gehört die Unschuld*”, порівняння людей зі звірами є образливим у вустах Заратустри. Як люди, так і звірі – творіння природи, але в його розумінні, достойна людина – це *надлюдина*. Тут антитеза виражена метафорою «линва над прірвою» – “*ein Seil, geknüpft zwischen Tier und Übermensch – ein Seil über einem Abgrunde*”.

Метафорика води і все, що символізує бурхливий, могутній потік (*Meer, Wasser, See, Flüsse, Strom*), використані автором для передачі ідеї духу (*Geist*) та ознак надлюдини (*Übermensch*). Звеличення Заратустри над великою масою людей виражено зверненням автора до аудиторії:

"*ich bin nicht der Mund für diese Ohren*". Смісл цього іронічного вислову така: не оратор, що негідний своїх слухачів, а слухачі, що нездатні зрозуміти слова оратора.

"*Nodl ist das Weib nicht der Freundschaft fähig: Katzen sind immer noch die Weiber, und Vogel. Oder; besten Falles, Kühe*". У розділі «Про друга» Ф. Ніцше вустами Заратустри говорить про те, яким повинен бути справжній друг (*Freund*). Друг – це метафоричний вислів вільної, кмітливої людини. Але, на його думку, жінка занадто довго була рабом і тираном, щоб стати другом. Жінка може бути птахом (символ свободи), як результат звільнення від рабства, може бути кішкою, втілюючи в собі найбільш колоритні риси кішки, але може бути коровою, яка асоціюється з покірністю, терплячістю, дурістю і неспротивом.

Ф. Ніцше не обійшов стороною жінок, для яких у нього було своє визначення «небезпечної іграшки». Тут зустрічаємо порівняння жінки з чистотою і блиском коштовного каміння, що сяє «чеснотами ще неіснуючого світу». "*Zweierlei will der ächte Mann: Gefahr und Spiel. Deshalb will er das Weib, als das gefährlichste Spielzeug. Ein Spielzeug sei das Weib, rein und fein, dem Edelsteine gleich, bestrahlt von den Tugenden einer Welt, welche noch nicht da ist*".

Надлюдина має також такий атрибут як жага до життя, яка виражена метафорою: "*Blut ist ein Symbol der Lebendigkeit. Fließendes Blut verkörpert eine Leidenschaft für Leben und ist der Treibstoff des Herzens*".

"*Ketzer wirst du dir selber sein und Hexe und Wahrsager und Narr und Zweifler und Unheiliger und Bösewicht. Einsamer, du gehst den Weg des Schaffenden: einen Gott willst du dir schaffen aus deinen sieben Teufeln!*" У цьому текстовому фрагменті автор говорить про шлях творця. Фраза "*aus deinen sieben Teufeln*" має на увазі описаних вище еретика (тому що творець завжди випереджає час і йде врозріз із думкою інших), чаклуна (тому що процес творення схожий на велику магічну дію), віщуна (який заглядає в майбутнє, діє на століття вперед), дурня, скептика, нечестивця і лиходія (тому що так до нього буде ставитися стадо при житті його).

"– *Ist es ein Schatz, der dir geschenkt? Oder ein Kind, das dir geboren wurde? Oder gehst du jetzt selber auf den Wegen der Diebe, du Freund der Bösen? – Wahrlich, mein Bruder! sprach Zarathustra, es ist ein Schatz, der mir geschenkt wurde: eine kleine Wahrheit ist's, die ich trage. Aber sie ist ungebärdig wie ein junges Kind; und wenn ich ihr nicht den Mund halte, so schreit sie überlaut*". Цей уривок багатий на художні засоби (персоніфікацією, порівняння, символи і алегорію), значення яких не можна зрозуміти без контексту. Персоніфікація: істину порівняно з новонародженою дитиною, алегорія: абстрактне поняття приймає образ скарбу, який можна носити за пазухою, порівняння: "*sie ist ungebärdig wie ein junges Kind*", символ новонародженої дитини розуміємо як істину не можливо змусити мовчати, тому що вона істинна.

У розділі "*Vom Biss der Natter*" автор говорить про мораль, як він її розуміє. Тут він називає себе драконом, що не може загинути від укусу змії: "*Wann starb wohl je ein Drache am Gift einer Schlange*", а мораль у тім, щоб не платити добром ворогові за вчинене зло, а довести, що він зробив добро: "*So ihr aber einen Feind habt, so vergeltet ihm nicht Böses mit Gutem: denn das wurde beschamen. Sondern beweist, dass er euch etwas Gutes angetan hat*".

Проведене дослідження мовних засобів реалізації авторської картини світу у притчі Ф. Ніцше "*Also sprach Zarathustra*" дає право стверджувати, що образ автора має конкретні соціальні, психологічні і характерологічні ознаки. До слова зауважимо, що будь-який авторський твір – це породження творчої діяльності та мислення автора. Тому у творі криється і образ його світосприйняття, це первинна інформація, яка сприймається органами чуття, піддається семіотичному перекодуванню і переводиться на рівень знаку. Тобто будь-який текст несе інформацію про автора, виражає його точку зору, і втілює в собі його спосіб мислення.

В ідеалізовану модель світу входить і те, що вже є, те, до чого людина прагне, те, що вона сприймає, і те, як вона діє і чинить, а вживання загальнооцінних предикатів зумовлене ставленням до ідеалізованої моделі світу. "*Also sprach Zarathustra*" – це виклад таємних знань, які ретельно приховані від сторонніх за допомогою кодування, тобто недоговореністю, натяками,

іносказанням. Для цього якнайкраще підходить жанр притчі і такі її ключові ознаки як алегоричність і метафоричність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати дослідження можуть бути використані для подальшого аналізу і розкриття механізму метафоризації. Адже метафора протягом століть залишається одним із найбільш часто використовуваних стилістичних засобів, у якій криється здатність закодувати смисл, водночас актуалізуючи його і витягуючи на поверхню, шляхом компресії текстового матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базалук О. О. Екзистенціально-філософський аналіз феномену життя в західноєвропейській філософії кінця XIX – першої половини XX ст. : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук: 09.00.05 / О. О. Базалук. – Дніпропетровськ, 2007. – 38 с.
2. Бровченко І. В. Концептуальна метафора у кліше англомовного наукового тексту: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / І. В. Бровченко. – Харків, 2011. – 20 с.
3. Дубровська І. Б. Біблійно-християнська метафора в німецькій мові: номінативний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / І. Б. Дубровська. – К., 2001. – 20 с.
4. Євечук О. Г. Механічна метафора як вербалізатор концепту FAMILIE: конотативний аспект і дискурсивна специфіка / О. Г. Євечук // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2013. – № 9 (1). – С. 204–212.
5. Жаботинська С. А. Синтаксична метафора у світлі граматики конструкцій (багатозначність структури №2 of №1) / С. А. Жаботинська // *Studia philologica*. – 2012. – Вип. 1. – С. 43–51.
6. Захарчук О. Ф. Концепція суспільства в соціально-філософських поглядах Ф. Ніцше: автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 / О. Ф. Захарчук. – Дніпропетровськ, 2011. – 18 с.
7. Метафора и литературное произведение (структурно-типологический, историко-типологический и прагматический аспекты исследования) / Б. П. Иванюк. – Черновцы : Рута, 1998. – 252 с.
8. Ледницький Д. Д. Проблема суб'єкта і розвитку «Я» в творчості Ф. Ніцше: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05 / Д. Д. Ледницький. – Дніпропетровськ, 2001. – 18 с.
9. Лозниця С. А. Ідея вдосконалення людини в європейській культурно-історичній традиції: парадигми розвитку: автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.04 / С. А. Лозниця; Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2003. – 20 с.
10. Павлишин Л. Г. Проблема сенсу життя у філософії Фрідріха Вільгельма Ніцше: автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.05 / Л. Г. Павлишин. – К., 2009. – 20 с.
11. Риторичний словник / З. Кунч. – К. : Рідна мова, 1997. – 340 с.
12. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К., 2010. – 844 с.
13. Семків Р. А. Іронія як принцип художнього структуротворення: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 / Р. А. Семків. – К., 2002. – 19 с.